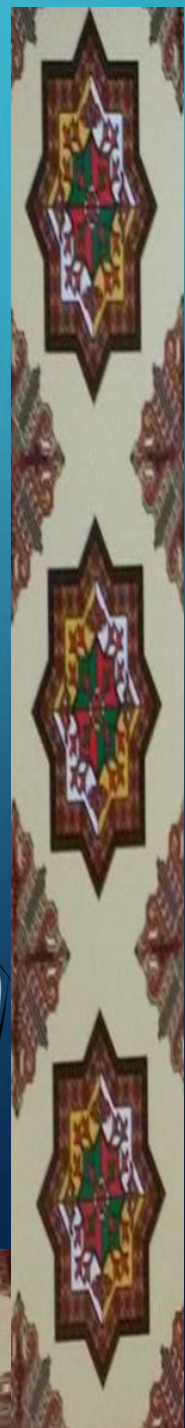

TÜRKMEN TÜRKÇESİ

TÜRKMEN TÜRKGÇESİ

TÜRKMENCE OKUMA VE ANLAMA İLE İLGİLİ DERSLER

TL 2043 TÜRKMEN TÜRKGÇESİ OKUMA-ANLAMA I
(TÜRKMEN TÜRKİSH READING COMPRHENSION I)

TL 2048 TÜRKMEN TÜRKGÇESİ OKUMA-ANLAMA II
(TÜRKMEN TÜRKİSH READING COMPRHENSION II)

TÜRKMEN TÜRKÇESİ

TÜRKMENCE OKUMA VE ANLAMA İLE İLGİLİ DERSLER

**DÜŞÜNMEK
ÜÇİN**

OKAP BİLMELİ

DIŇLAP BİLMELİ

AŇLAP BİLMELİ

Ders Kodu	Yarıyıl	Ders Adı	T/U/L	Türü	Öğrenim Dili	AKTS
TL 2043	1	Türkmen Türkçesi Okuma-Anlama I	2		Türkmençe	3

Dersin amacı,

- öğrencinin kendisiyle,
- ailesiyle,
- çevresiyle ve
- özel günlerle

ilgili metinleri okuma anlama becerilerini geliştirmektedir.

EDEBİYATLAR VE DİĞER KAYNAKLAR

- BABAYEV, K., (1972) Türkmen Diliniň Praktiki Stilistikası. Aşgabat.
- BABAYEV, K., (1982) Resmi Dokumentleriň we İş Kagyzlaryň Dil Medeniyeti. Aşgabat.
- BABAYEV, K., (1983) Diliň Obrazlı Şerişdeleri. Aşgabat.
- BABAYEV, K., (1983) Dokumentleriň we İş Kagyzlarynyň Türkmen Dilinde Yazılışı. Aşgabat.
- BABAYEV, K., (1983) Türkmen Diliniň Stilistikası. Aşgabat.
- BABAYEV, K., (1989) Türkmen Diliniň Stilistikası. Aşgabat.
- GELDİMİRADOV, A., (1983) Türkmen Edebi Dilinde Variantlaşma. Aşgabat:Ilım.
- NEPESOV, G., (1993) Türkmen Edebi Diliniň Publisistik Stili. Aşgabat.
- NIYAZOV, S., (1994) Stilistikani Övretmegiň Esasları. Aşgabat.
- ŞIHIYEVA, O., (1996) Türkmen Dili ve Sözleyiş Sungatı.
- TÄÇMİRADOV, T., (1976) Türkmen Edebi Diliniň Orfografiyasınıň Sovet Dövründe Formirlenişi. Aşgabat.
- TÄÇMİRADOV, T., (1978) Türkmen Diliniň Orfoepik Sözlügi. Aşgabat.
- TÄÇMİRADOV, T., (1979) . Dil Medeniyetiniň Meseleleri. Aşgabat.
- TÄÇMİRADOV, T., (1979) Türkmen Sözleyiş Medeniyeti Boyunça Oçerkler. Aşgabat.
- TÄÇMİRADOV, T., (1980) Sözleyiş Medeniyetiniň Aktual Meseleleri. Aşgabat.
- TÄÇMİRADOV, T., (1988) Türkmen Sözleyiş Medeniyetiniň Käbir Meseleleri. Aşgabat.
- JANOS SİPOŞ (2012) TÜRKMEN KÜLTÜREL ARAŞTIRMALARI CD-I,II
- TÜRKMEN RADİYO OYUNLARI (2011) Türkmen Türkçesinde CD-I,II
- GARABAYEV, B., (1994) Türkmençe-Türkçe Gepleşik Sözlügi. Aşgabat: Gözyetim.
- GÜCÜKOV, S., (1997) Alkışlar-Dilegler Sözlügi. Aşgabat.
- DURDIYEV, H., (1993) Güzellik: Estetiki Söhbet. Aşgabat: Magarif.
- SARIYEV, B., (1994) Türkmen Sözleyişiniň Altın Sözlügi. Aşgabat:Magarif.

OKUMA-ANLAMA

**3-nji hepde üçin tekstleri
tapyň: «Botanika hakyndaky ylym»**

OKUMA-ANLAMA

Botanika (grekleriň botane – ösümlük diýen sözünden) – ösümlükler hakyndaky ylymdyr.

Bu ylym ösümlükleriň içki we daşky gurluşynyň köpdürlüligini, olaryň ýaşaýyş işjeňligini, Ýer ýüzünde ýaýraýşyny, daşky sreda bilen özara gatnaşygyny, ösümlük örtügiň emele gelşini, ösümlüklerden adamlaryň peýdalanyşynyň mümkinçiliklerini we olary goramaklygyň meselelerini öwrenýär.

OKUMA-ANLAMA

Ösümlük dünýäsi örän baýdyr. Häzirki wagtda biziň planetamyzda ösümlükleriň 500 müňe golaý görnüşi ösýär diýip çaklanylýar. Olardan 22 müňe golaý suwotylara; 80 müňi kömeleklere, miksomitsitlere we bakteriýalara; 20 müňi lişaýniklere; 35 müňi moh şekillilere; 10 müňi paporotnik şekillilere; 640-sy ýalaňaç tohumlylara degişlidir. Beýleki ösümlüklere garanyňda gülli ýa- da ýapyk tophumly ösümlükler has köp sanlydyr.

OKUMA-ANLAMA

Olara görnüşleriň 286 müňden gowragy degişlidir. Ähli janly organizmler ýaly ösümlükler hem özüni gurşap duran sredanyň dürli şertlerine uýgunlaşan formalaryň köplügi bilen tapawutlanýar. Ösümlükler gurak çöllerde, çalt akýan derýalarda, deňizlerde we okeanlarda, başy garly daglarda duş gelýärler. Temperaturasy 60-650 S ýetýän gyzgyn çeşmelerde-de suwotularyň käbir görnüşlerine duş gelmek mümkindir.

OKUMA-ANLAMA

Ululyklary boýunça hem ösümlikleriň köp görnüşleri bardyr. Olardan iň kiçileri 50 nm-den 10 mkm ýetýän wiruslar, faglar we bakteriýalardyr. Ösümlikleriň iň ulusy diýlip sekwoýýadendron agajy hasaplanylýar. Onuň boýy 100 m, sütüniniň diametri bolsa 10 m ýetýär. Çynarlar hem özüniň ululygy bilen tapawutlanýarlar. Pöwrizede ösýän we tebigy ýadygärlik hasaplanylýan —Ýedi doganll atly gündogar çynarynyň boýy 35 m, sütüniniň ini bolsa 3-5 m barabardyr.

OKUMA-ANLAMA

Ösümlikleriň dürli formalary örän uzak hem-de çylşyrymly ewolýusion ösüşiniň netijesidir. Bu prosesiniň dowamynda olar daşky gurşawyň elmydama üýtgäp duran şertlerine uýgunlaşypdyrlar. Ýeriň ösüş taryhynda uýgunlaşmak we kem-kemden kämilleşmek netijesinde ilki bilen öýjüksiz organizmlerden öýjükliler, soňra bolsa köp öýjükliler ýüze çykypdyrlar.

OKUMA-ANLAMA

Taryhy ösüşde ösümlikleriň we haýwanlaryň ýüze çykmagy we kemala gelmegi özara baglanyşykly geçipdir. Sredanyň amaly şertleri ähli organizmleriň ýaşaýan ýerine öwrülipdir. Bu ýerde ösümlikler, haýwanlar we mikroorganizmler seçgä sezewar bolup, ýa-da garmoniki agzybirlikde biogeosenozyň bir komponentini – biosenozy emele getiripdirler.

Gurluşynyň formasy boýunça ösümlikleri birnäçe topara bölýärler: öýjüksiz, ýadrosyz, ýadroly (bir öýjüklü eukariotlar), köp ýadroly (öýjüksiz), kolonial – köp öýjüklü, hakyky köp öýjüklü ýa-da tallofitler we organlylar (kormofitler).

OKUMA-ANLAMA

Öýjüksizlere olaryň häzirki zaman wekillerinden wiruslary degişli etmek bolar. Olaryň gurluşy örän ýönekeýdir we nuklein kislotasynyň belok bilen örtülen bir molekulasyndan ybaratdyr. Şeýle hem bolsa wiruslar diňe janly öýjügiň içinde janly materiýanyň alamatlaryny ýüze çykarýarlar. Emma janly öýjügiň daşynda olar ýaşaýyş alamatlary bolmadyk —maddadyr. Şol sebäpli wiruslary awtotrof organizmleriň başlangyjy diýip hasaplap bolmaz.

OKUMA-ANLAMA

Ýadrosyzlaryň öýjüklü gurluşy bardyr. Emma muňa garamazdan resmileşdirilen ýadrosynyň bolmazlygy olary beýleki formalardan tapawutlandyrýar. Ösümlikleriň bu toparynyň öýjükleriniň sitoplazmasynda ýadronyň deregine diňe DNK molekulalary saklanýar. Ýadrosyzlara ösümlikleriň iki toparyny deňişli etmek mümkin (bakteriýalar we gök-ýaşyl suwotular). Bu organizmler iki usul boýunça iýmitlenip bilýärler: awtorof we geterotrof iýmitleniş. Ylymda bar bolan maglumatlara görä bakteriýalar we gök-ýaşyl suwotular 2,5 mlrd. ýyla golaý mundan ozal (mümkin, ondan hem has ön) arheý erasynda ýüze çykypdyrlar.

OKUMA-ANLAMA

Ýadrolylar (bir öýjüklü eukariotlar) – gurluş hem-de funksional nukdaý nazardan gutarnykly resmileşen bir öýjüklü organizmler. Olar özüniň bedenini emele getirmek üçin gün energiýasyndan peýdalanýan ýaşyl awtotrof ösümlükdir. Bu ösümlüklere beýlekilerden şu hili alamatlar tapawutlandyrylar: morfologo-fiziologiki tarapdan organellalara bölünmegi (ýadro, sitoplazma we ş.m.); öýjüklüniň jynsly köpeliş üçin aýratynlaşmagy. Bu ösümlüklere bir öýjüklü ýaşyl suwotylaryň köpüsi degişli (diatom, sarymtyl-ýaşyl, ewglena, pirofit suwotulary) Olaryň käbiri, mysal üçin ewglena suwotulary öz alamatlary boýunça ösümlüklere-de, haýwanlara-da meňzeşdir.